

Lliçó magistral de la senyora Carme Riera

Defensa aferrissada de la Literatura

Carme Riera

Magnífic Senyor Rector de la Universitat de les Illes Balears,
Molt Honorable Senyora Presidenta de les Illes Balears,
Claustre de professors,
Membres de la Junta de Govern,
Digníssimes autoritats,
Senyores, senyors,
Amigues, amics,

Com a escriptora he passat bona part de la vida intentant trobar les paraules precises, les més exactes i oportunes per anomenar les coses, les sensacions, les emocions o les idees. Avui, però, no he necessitat cercar gaire per començar aquest discurs, perquè a l'abast de la mà, de la veu, la paraula gràcies, una de les meves predilectes, és la que millor resumeix allò que els vull transmetre.

Gràcies, moltíssimes gràcies a la Universitat de les Illes Balears, a la doctora Maria Payeras, que ha fet una *laudatio* tan generosa, a Francesca Mas, presidenta del Consell Social, de la qual va partir la idea d'aquest doctorat honoris causa. Gràcies al Departament de Filologia Espanyola, Moderna i Clàssica, que va proposar la meva candidatura, i a la Junta de Govern, que de manera unànime la va votar.

Som la tercera dona a la qual la Universitat de les Illes Balears atorga aquesta distinció i faig vots per tal que moltes més dones siguin investides ben aviat. Estic convençuda que així succeirà.

Assegurava Pere Calders que el millor que li podia passar a un escriptor era despatxar sabates al matí i escriure a la tarda. No hi estic d'acord, per a mi traficar constantment amb literatura, tant al matí com al capvespre, i sovint també a la nit, és un privilegi extraordinari. Soc una professora que escriu, una escriptora que ensenya el que escriuen els altres. Viure constantment entre textos, viure dels textos, passar les vint-i-quatre hores del dia entre literatura –perquè també els meus somnis en van plens– és un dels luxes màxims que m'ha atorgat l'existència.

He dit sovint que som escriptora per continuar les històries que em va explicar l'àvia Catalina. Ella fou també la primera que em va posar a l'abast els versos de Maria Antònia Salvà, Costa i Alcover, que de tant que m'agradaren, sense gaire esforç, precisament perquè eren memorables, exactament per això, vaig aprendre de memòria. L'àvia m'atansà les *Rondaies* d'en Jordi des Racó, que em feren encara més avinent la llengua popular mallorquina, sucosa i rica, magnífica i curulla de matisos. Extraordinària per la seva capacitat plàstica i també irònica, una ironia que sovint ha caracteritzat el tarannà de molts mallorquins. Una llengua que la piconadora de la televisió ha enviat en orris, no sols perquè ens ha acostumat a un determinat estàndard ras i curt, sinó perquè ha condemnat la conversa familiar a l'anèmia més absoluta. El gust per contar i sentir contar, el gust per explicar històries de viva veu, propi encara de la societat vuitcentista que, en certa manera, em va tocar viure durant la infantesa, s'ha perdut. Els anys cinquanta del segle passat, a la Mallorca preturística, encara sense assassins de paisatges, i sense quasi televisió, podien semblar una pròrroga del segle XIX, i en el meu cas aquells anys d'infantesa estaven lligats a l'univers femení, a l'àvia, a la tia i a la mare, traspasada tot just fa un mes. A elles, especialment, voldria dedicar en primer lloc aquest discurs d'investidura, però també a la caterva de dones que de petita vaig sentir xerrar, sovint persones humils, que després nodriren els meus primers contes, els de *Te deix, amor, la mar com a penyora* i *Jo pos per testimoni les gavines*. Sense el que vaig aprendre de totes elles jo no seria aquí. Tampoc no hi seria si les monges del Sagrat Cor no m'haguessin desvetllat l'interès per l'expressió escrita, fent-nos redactar textos quasi cada dia, i, menys encara, sense que la professora Aina Moll, a l'Institut Joan Alcover, em convencés que havia d'escriure en català.

Crec també que la meua literatura seria distinta si jo no fos professora. Si no hagués après dels escriptors explicats a classe, sense el tracte sovintejat amb els llibres de classe, això és amb els clàssics, que han enriquit els meus punts de vista literaris, no hauria aprofundit en la retòrica i la poètica ni hauria aprofitat les influències dels bons autors, alguns dels quals d'altra manera probablement hauria ignorat o almanco no hauria llegit tan a fons.

Sense conèixer bé la novel·la bizantina o l'anomenada novel·la cortesana la trama de *Dins el darrer blau* hauria estat diferent. Sense haver-me submergit en Petrarca, fonamental per entendre la poesia espanyola del Segle d'Or, *Una primavera per a Domenico Guarini* segurament no existiria. Sense haver estudiat la tècnica del fulletó romàntic i la tipologia dels seus herois no hauria escrit *Cap al cel obert*. Sense els anys passats a la Universitat Autònoma de Barcelona, la meua novel·la negra i de campus

Natura quasi morta hauria tingut uns altres protagonistes i un marc i una trama distints.

Però també els confessaré que sovint a les classes, a l'hora d'interpretar textos, a l'hora de valorar-los i sobretot de fer avinent el seu interès, per tal que siguin més assequibles i entenedors, a l'hora de contagiar el meu entusiasme per tal o tal altre autor, i també d'interpretar-lo, el punt de vista d'escriptora m'ha ajudat força i m'ha permès oferir una mirada complementària a la d'experta en una matèria determinada.

Mai no he entès una classe de literatura sense tenir en compte aquest entusiasme, primordial a l'hora d'ajudar a establir la connexió entre els textos i els lectors. Assegurava el concunyat de García Lorca, José Fernández Montesinos, historiador i professor –a qui vaig tenir el goig enorme de tractar tot just en tornar del seu exili–, que ensenyar literatura va més enllà d'ensenyar literatura, és ensenyar –en el sentit de mostrar, fer palesa– una visió del món. I és del tot cert. Però per tal de copsar la visió del món que ens ofereix *La Regenta*, *Bearn* o *L'endemà de mai*, posem per cas, és imprescindible, de bon començament, conèixer bé el text. Del text, dels textos, en primer lloc, i de la seva recepció i interpretació sorgeix la història de la literatura.

Un gran professor, Emilio Lladó, per cert també doctor honoris causa d'aquesta universitat, escriu en el seu magnífic assaig *El silencio de la escritura*:

Tal vez sea Roberto de Melun en el siglo XII quien, a propósito de la interpretación del texto sagrado, sostiene la primacía del texto frente a las glosas que le acompañan y que, frecuentemente, no tienen importancia alguna para la interpretación justa. Era, pues, el *texto mismo*, la textura que lo conforma, los hilos de su trama lo que realmente había que estudiar. Relacionado con *texto* («tejer», «trenzar», «entrelazar», «hacer») *textum* significa tejido, urdimbre de distintos hilos que constituyen una unidad. La tradición de la crítica textual sobre el texto bíblico, sobre un modelo sagrado cuyos *hilos* había que analizar con esmero, sirvió, tal vez, para sacralizar una forma de aprendizaje, de dogmática pedagógica, que se ha popularizado, por cierto, bajo la forma de libro de *texto* y en el que paradójicamente, no se trata de seguir el entramado que lo forja ni analizar su textura, cuanto de aceptar su tejido como un compacto bloque de información.

És, doncs, pel text –pel seu teixit, pels fils amb els quals ha estat fet, pel seu entramat– per on cal començar, i això evidentment només es pot fer llegint. Només la lectura dels textos ens pot proporcionar la seva textura. Permeteu-me, doncs, que defensi aferrissadament la lectura de les obres com a element fonamental de

l'ensenyament. La història de la literatura és la història del diàleg entre autors i lectors, deia a les seves classes el professor Joaquim Molas, i són precisament les obres literàries la font principal d'aquest diàleg. En conseqüència, un aspecte primordial de l'ensenyament de la literatura, a la qual he dedicat la major part de la vida, és intentar contagiar, en primer lloc, la fascinació produïda per la lectura d'un seguit de textos clau. Uns textos clau que ens poden arribar a canviar la vida. Escrivia el president Azaña que qui no ha llegit el *Quixot* –cosa que molta gent no ha fet, especialment si s'ha dedicat a la política– és algú minvat moralment, algú incomplet. N'estic absolutament convençuda. Tot el contrari creuen els que des de les altes instàncies dels governs, estatals i autonòmics, dissenyen els plans d'estudis del batxillerat, en els quals la literatura ocupa cada vegada menys espai, tal vegada perquè pensen que la literatura no serveix per a res. Res que es pugui amidar o traduir en rèdits comptables des d'un punt de vista econòmic, i potser tenen raó. Però des de moltes altres perspectives, des de la perspectiva de la sensibilitat, per exemple, la literatura és fonamental.

Azorín assegurava que la història de la literatura no és altra cosa que la història de la sensibilitat, i tal vegada per això a partir de 1905 feu de la literatura la seva pàtria. No són els textos de la literatura que ens agraden un mal lloc per bastir una pàtria. Pàtria ampla com la mar d'Odisseu, íntima com el col·loqui de l'amic i l'amat, màgica com el territori de Macondo, aclaparadora com el comtat de Yoknapatawpha o plena d'espectres com el llogaret de Comala.

Malauradament avui queda lluny l'opinió de Giner de los Ríos que assegurava que la literatura era un element fonamental de la vida de les nacions i així escrivia:

Suprímase la literatura de un pueblo y en vano se apelará para reconstruir su pasado a su historia política, muda armazón de sucesos, esqueleto que no reviste la virilidad de la musculatura ni anima el vivificante calor de la sangre (...) estúdiase aquella y los más remotos tiempos y las generaciones más olvidadas se nos presentarán (...) no es otra cosa la literatura que el primer y más firme camino para entender la historia realizada (...) en ninguna otra esfera puede estudiarse con más seguridad el carácter de los pueblos

També sembla pretèrita la creença que la cultura, de la qual la literatura formava part, era un bé al qual tothom tenia legítim dret. No podia ésser de cap manera patrimoni només d'uns quants, de les classes privilegiades que s'ho podien permetre, perquè pertanyia a tots. Per això les esquerres, des dels comunistes fins als anarquistes, lluitaren per aquest dret. Basta recordar com a començaments del segle XX proliferaren els ateneus llibertaris i com durant la infausta Guerra Civil el *Quixot*, la

seva lectura i interpretació, serví tant a un bàndol com a l'altre. Ésser culte significava ésser més lliure, per a mi encara ho significa. Ésser culte implica tenir a l'abast les eines que atorga un major i millor coneixement, del qual ningú no hauria d'estar exclòs.

De la mateixa manera, a començaments del segle passat, la literatura fou considerada tant a Espanya com a Catalunya una eina de redreçament nacional. Només cal tenir present l'orgull amb el qual fa cent anys, arran del VI Centenari de Lull, es recordava que la primera vegada que la filosofia va parlar en una llengua vernacle fou en el bell catalanesc del nostre Ramon Llull, o com Valera, copiant Carlyle, assegurava, l'infestat agost de 1898, que el *Quixot* compensava de molt la pèrdua de Cuba i Filipines.

Avui les eines de redreçament nacional són els equips de futbol, això és clar. N'hi ha prou a veure el lloc escadusser que ocupa la literatura a les planes dels diaris, en comparació amb les que es dediquen als esports, o el fet que a les ciutats s'obren gimnasos i es tanquen llibreries. Avui la literatura és més aviat residual, no interessa a la immensa majoria de ciutadans, cosa de plànyer, perquè es perden possibilitats extraordinàries: en primer lloc, de plaer i de gaudi i, en segon lloc, d'autoconeixença. Ara que està tan de moda això del *coaching*, no tinc dubtes que la literatura compleix amb escreix aquesta funció.

Octavio Paz assenyalava amb encert: «La poesia serve para recordar lo que somos» i emprava la paraula recordar, tornar a passar pel cor, amb el sentit etimològic de «despertar», que té en les nostres llengües romàniques, tant en català com en castellà. En aquesta darrera llengua n'hi ha molts exemples. Un que prové d'una cançó tradicional em sembla prou significatiu: «Recordar, niñas, recordar que viene el alba del señor san Juan» ('Desperta, nines, desperta, perquè arriba l'alba de Sant Joan'). L'alba màgica de l'amor. La poesia, la literatura serveix, idò, per despertar a allò que som. Em sembla una proposta extraordinària. I què som? Criatures abocades a la mort, això és clar. Però també criatures a les quals afecten d'altres supòsits: la relació amb el món i amb els altres, l'amor, l'amistat, la contingència i la immanència, qüestions que la literatura ha tractat des de fa temps.

Pascal Quignard remarcava que l'art busca alguna cosa que no és aquí, això vol dir allò que no és evident, perquè no resta a la superfície. Entenc que l'afirmació inclou la literatura, que implica també una recerca d'allò que esperam descobrir, d'allò que perseguim, secret i misteriós i que s'ha pogut anomenar velló d'or, grial, font de l'eterna joventut, muntanya màgica o flor blava, tant se val.

La literatura és, això sembla clar, un contínuum. I en aquest contínuum es barregen:

el mestissatge, la hibridació, la ruptura de gèneres, l'ambigüitat, la subversió del llenguatge, la fragmentació dels discursos. La literatura és també un espai fronterer, amb límits curiosos, les fites dels quals no solen estar fixes. Al contrari, sovint desapareixen entre arenes bellugadisses o corriments de terra. No obstant això, si hagués d'establir les fronteres sobre el mapa d'una pàgina diria que la Literatura limita al nord amb la vida, bigarrada, proteica, múltiple, absurda, tragicòmica, l'única seguretat de la qual consisteix en la mort. Al sud, amb la literatura que uns altres van fer, això és amb la tradició, per respectar-la o transgredir-la, perquè és impossible escriure sense conèixer les convencions. A la tradició literària caldria afegir el cinema i altres formes de l'anomenada cultura de masses. A l'est, limita amb la imaginació creadora, provingui del conscient, de l'inconscient o de l'oníric. A l'oest, amb el desig de comunicació que va a la recerca dels lectors, ja que sense arribar a ells escriure es converteix en una passió inútil. Només quan comptam amb la seva col·laboració la història adquireix sentit i pot arribar a tancar-se. Són aquests lectors, potser inexistents i sempre desconeguts, els únics que poden donar raó dels meus textos i fins i tot de mi mateixa, de qui ho ha escrit. Si ells no existissin és probable que jo tampoc.

Per als qui, modificant Descartes, assegurem: «Escriu, i en conseqüència existeixo», la literatura suposa una realitat infinitament més dominable, intel·ligible i coherent que la que ens envolta, un àmbit en el qual, contràriament al que pugui semblar, ens sentim a resguard del neguit, l'estranyesa i l'angoixa que implica molt sovint el simple fet de viure en un món injust.

En narrar afermem la nostra identitat, les històries que els nostres llibres desenvolupen ens garanteixen, com a Xahrazad, la vida, la qual penjava del fil dels seus contes, la seguretat de seguir existint. Existim perquè contem històries.

Fora del text res no és segur, el nostre jo es dilueix, es metamorfoseja, canvia i davant el mirall de la cambra de bany, ens ofereix, de sobte, la nostra pròpia calavera, com si el mirall fos un rellotge que avancés una mica. El text, per contra, ens garanteix un lloc, tan convencional com es vulgui, però ple de les petites seguretats necessàries per organitzar la quotidianitat amb molts menys ensurts, ja que, fins i tot, ens permet substituir el temps històric pel temps de la ficció, molt més benèvol. Així la realitat creada ens permet amarrar el fugitiu. En definitiva, la literatura es converteix en el nostre doble. I gràcies a aquest altre jo, podem, a estones, deixar de sofrir el malson de la vida. Però només mentre escrivim, quan deixem de fer-ho no sabem ni tan sols si existim.

Borges en un breu i lúcid assaig sobre el *Quixot* adverteix que la clau de la genialitat cervantina consisteix «en confundir lo objetivo y lo subjetivo, el mundo del lector y el mundo del libro.» En alguns episodis «la intención es explícita», i assenyala «el de la bacía y el yelmo», en uns altres, implícita i només insinuada, per exemple quan en el capítol VI de la primera part el barber i el capellà es refereixen a la *Galatea* del seu amic Cervantes...

Així escriu Borges: «El Barbero sueño de Cervantes o forma de un sueño de Cervantes, juzga a Cervantes» tot i que amb un petit lapsus, ja que és el capellà i no el barber qui jutja la *Galatea*. I remarca com a la segona part els protagonistes del llibre són així mateix personatges d'un altre llibre. Un artifici semblant es troba a *Hamlet*, on la representació –això és el teatre dins del teatre– és doble, o al *Ramayana* i, per descomptat, a *Les mil i una nits*, de tots coneguda.

El que tant ens subjuga d'aquestes obres, proposa Borges, és que, fet i fet, potser nosaltres, els seus lectors, no som sinó ficticis, només existim en la mesura que llegim. Per això jo mai no he deixat de llegir, tot i que, d'aquesta manera, tan sols em salvo tres o quatre hores al dia, les que reservo a la lectura. La resta, les que empro per escriure, pertanyen a una altra identitat, de la qual únicament poden donar-me raó uns altres, els lectors. Sense ells no existeixo. No saben fins a quin punt m'encantaria que vostès poguessin proporcionar-me, llegint-me, existència real.

Moltes gràcies